

CUPRINS

ÎN LOC DE PREFAȚĂ	9
1. Descuț în agora	9
2. Realitate și mit	11
FILOSOFIE ȘI FILOLOGIE	15
I. Eminescu și Titu Maiorescu: legături și tăieturi	17
1. <i>Luceafărul</i> , un mit astral	17
2. O inovație maioresciană în ediția princeps Eminescu	21
3. Eminescu, între mătase și borangic	27
II. Mit, eponimie, paronomasie în literatura română. Pentru o arhivă de personaje. (Proiect de cercetare privind filosofia numelor proprii în literatură)	32
1. Argument. Nume și mituri	32
2. Stadiul cercetării	34
3. Definirea termenilor, de la Eschil la Quintilian	35
4. Poeta vates, după F. de Saussure	41
5. Pentru o arhivă de personaje	45
III. <i>Schola graeca et latina</i> de la Târgoviște	47
DIN ANTICHITĂȚILE MIORITEI	55
LATENȚE ARHAICE ÎN TOPONIMIA ROMÂNĂ (Despre o mitologie subiectivă)	69
I. Muscelul nostru în alb și negru	71
1. Ce se vede și ce se pitește	73
2. Legenda lui Negru Vodă	75
3. IO și descendenții ei	76
II. „Dreapta” lui Diodor. <i>Sensuri civilizatoare ale drumului în Antichitate</i>	79
1. Plugul și coasa	79
2. O singură hartă și două descrieri	80
3. Drumul lui Sesostris	82
4. Cele două Europe mitice	84
5. IO în literatura română	89
6. Tâlcul banei lui Io	91
7. Io la Cernăuți	94
8. Io la Chișinău. <i>Grigore Vieru și numele sale</i>	100

NOTE DE LECTURĂ	105
I. Radu Petrescu și cartea	107
1. Un jurnal cât o bibliotecă	107
2. Bibliotecari și cititori	108
3. Autoreferențial	114
II. Veselia la vechii greci	118
1. Pornind de la o recenzie	118
2. Note suplimentare	122
3. Călușul și Ciuleandra	123
4. Călușul și Ielele	125
III. Despre un sens al enciclopedismului filosofic românesc	125
SCRISOAREA III. TIPARE ARHAICE ALE CONFLICTULUI	131
UITAREA CA RITUAL. SINDROMUL 11 FEBRUARIE LA ROMÂNI, DE LA CUZA ÎNCOACE	171
1. Introducere	173
2. Amintire și iertare	175
3. Modelul 11 Februarie	176
4. Între fatalism și întâmplare	181
5. Vlad Țepeș și modelul lui 11 Februarie	186
6. Depărtarea de traci	189
7. Cacofoniile, o obsesie „fevrualistă” endemică	192
AM FOST CÂNDVA ROMANI	197
Nu se numără peste 10	208
CUM DEVINE DE SE LEAGĂ	211
1. Mătâni în balcon	213
2. Mălăie în călcâieș	215
3. Auraș, păcuraș	220
4. Să ferim duminicile... ..	225
5. Să mâncăm răbdări prăjite	227
6. Primitul care primește	229
7. Ce ți-e scris	230
8. Cu noaptea-n cap... ..	231
9. Crăpătura paralelă	233
10. La horitul fânului	235
11. Între rău și bineșor	237
12. A ține de șase	238

EXHAUSTIVUL PROBLEMATIC	241
I. Prima sărbătoare a presei române	243
1. „Zace în paragină statuia lui, căci alte griji au patrioții...”	249
2. Preparative pentru dezvelirea statuii lui Eliade	251
3. Presa la sărbătoarea Regatului	253
4. Eminescu și discipolii săi	256
II. Preocupări filosofice la traco-daci	259
1. Date istorice. Pătrunderea romanilor în Peninsula Balcanică	260
2. Războaiele cu dacii	262
3. Retragera romană. Formarea limbii și a poporului român	263
III. Concepții teologico-filosofice ale scriitorilor din Dacia Pontica, Dacia Mediterranea, Dacia Ripensis, Moesia (Considerații despre limbă: latina vulgară, influențe grecești, alte influențe)	266
1. Condiții istorice	266
2. Creștinismul în Dobrogea	268
3. Școala teologică de la Tomis	271
ÎN LOC DE ÎNCHEIERE	279
1. De la nodul gordian la internet	279
2. Internetul, sau plasa lui Dumnezeu	280

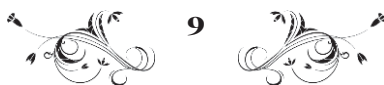

ÎN LOC DE PREFAȚĂ

1. Desculț în agora

... Aș vrea să explic asta mai întâi sentimental. De multe ori eu citesc filosofia ca pe literatură, iar anii aceștia, trebuind să reactivez vechea greacă din minte și din gânduri pentru a răspunde exigențelor științifice ale unor filosofi ce-l traduc în românește pe Aristotel, am zăbovit îndelung, cu dicționare și traduceri franțuzești alături, pe textul *Kategoriilor*. E fascinant să vezi cum Aristotel nu se lasă tradus din greaca lui, a lui și numai a lui, nici măcar în greaca celorlalți greci, a lui Platon sau Eschil, de pildă, pe care-i mai știu cât de cât. Altfel zis, îl înțeleg pe grecește, îl pot explica – dar nu traduce. Hypokeimene este ceea ce zace (*keimai*) dedesubt (*hypo*), pe latinește *sub-jectum*, ceea ce este aruncat, pus *sub*: *subiectul* din gramatică (pentru că sub fiecare lucru stă ceva, în fond) – sau *ipochimenul* din Caragiale. Numele *Kategoriilor* vine de la *kata*, în jos, și *agora*, piață publică, loc de adunare, de întâlnire. Înseamnă *cu ce vii în adunare*, cu ce cobori în public.

De ce cobori și nu urci?! Probabil pentru că piețele publice sunt undeva în partea de jos a cetății, nu pe acropole, în partea cea mai de sus a ei. În picturile mari (Rafael), filosofii vorbesc coborând niște trepte de la un templu: aduc de undeva de sus vorba, cuvântul; filosofia este descendentă (con-descendentă, mai degrabă), coboară de pe acropole în agora. Iar termenul recurent al *Kategoriilor* (și al întregii filosofii a lui Aristotel, de fapt) este acel *legetai*: se spune, se vorbește, cuvântul devine impersonal; gramatical, *legetai* este forma mediopasivă de la *lego*, eu spun. Tot ce se spune este de discutat, *este*; dacă nu se spune, nu *este*, nu se ia în seamă, nu intră în raționament. Dacă se spune că ceva este alb, acel lucru este alb. Pentru greci, zeii nu au dat omului cuvântul – ci au dat acest *legetai*, spusa, zicerea; or, spusa nu este vorbă, cuvânt – ci calup de cuvinte, expresie de limbă, proverb, cuvinte apropiate, legate, unite între ele. De aceea, desigur, spusa nu poate fi tradusă: noi trecem, *trans-ducem*, dintr-o limbă într-alta cuvintele unul câte unul, trecerea se face individual atât la oameni cât și la cuvinte; chiar dacă suntem loviți în comun, toți odată sau o mare parte dintre noi, de trecere... trecem câte unul. Iar dincolo, după trecere, și cuvintele reînviază, dar tot individual, tot unul câte unul. Grecul (Aristotel) poate lega în limba lui cuvinte, sau le poate pune unul lângă altul, poate pune articolul hotărât, de pildă, la orice: *to ti* înseamnă *ceva-ul*,

ti (ceva) articulat, *pros ti* înseamnă ce-va (nu e greșeală de calculator, *ce-va* românesc vine de la *ce vrei*, *ce vrea* (va) să fie, înseamnă orice) *în fața* lui *ti*, dar de peste tot, de jur împrejur, pentru că *ti* nu are față ori spate. *Pros ti* este tradus filosofic prin *relație*; Maiorescu și-a dat doctoratul în *pros ti* la Aristotel – și prietenii cațavenci ai criticului glumeau zicând: „Dl. Maiorescu și-a dat doctoratul în *prostii!*”. Expresia a trecut aiurea în românește, sau mai degrabă n-a trecut, nu s-a tradus – ci s-a regăsit aiurea.

Cu timpul, am intrat și eu în jocul acesta de etimologii – de fapt, de limbă – cu prietenii mei filosofi, și am avut curiozitatea să urmăresc, chiar în *Kategori*, prefixele filosofului, adică ce pune el, ce fixează în fața cuvintelor pentru a face din ele cuvinte filosofice. Mi-a venit ideea să caut opusul lui *kata-*, adică pe *ana-*. Ei bine, nu e de glumă: în *Kategori* nu există *ana-*. O singură dată l-am întâlnit, în forma *anakeimai*, cu sensul a *sta în sus*, dar aplecat, cocârjat oarecum, umil. Când evită cu sistem, autorul o face intenționat – și asta se cheamă literatură, nu mai e filozofie. Va să zică, în *Kategoriile* lui Aristotel plouă de sus cu *legetai*, argumentele se fac jos cu *legetai*, zeii le-au dat oamenilor spusa și-i apasă cu ea, îi definește bucățică cu bucățică, le spune că lumea înseamnă gen, specie, individ, accident, diferență, că acestea cinci se combină între ele – și că totul este asta și numai asta, mai mult nu se poate; îi terciuiește oarecum cu ceea ce folosesc ei, îi apasă cu divin. Lumea lor mi se pare, în acest sens, ca un sistem matriță-patriță, cetatea e ștampilată, înșigilată cu rațiune divină – de unde cred că ideea de *civitas dei* vine spontan, de la sine: ce e sus, în ceruri, se află răsturnat jos, în oameni și faptele lor – fapte de limbă, sau de mâini omenești.

Și atunci, te gândești la ce ar putea să însemne acest *ana-*, pe care-l evită cu sistem Aristotel, cum s-ar putea, adică, ridică omul său în sus, cum ar arăta *anagoriile*, adică ce *agoră* ar putea face ei în ceruri, pentru zei... Te gândești la asta, pentru că ai interpretarea atât de des întâlnită la filosofi, mai ales la teologi, a cuvântului *anthropos*, în comparație cu latinescul *homo*: *homo* vine de la *humus*, *homo humilis* este omul apăsător, cu fața la pământ, umil – pe când *anthropos* vine de la *ana-*, în sus, și *trepo*, a întoarce, simbolizează omul liber, care privește cerul, care se uită în sus. Teologii, mai ales ei, au în vedere Învierea, acel *Hrystos anesti*, cu sensul atât de pregnant al lui *ana-*, în sus, spre ceruri; pentru filosofia greacă (precreștină) nu se concepe asta, zeii lor n-au dat *spusa* aceasta lui Aristotel, iar el n-a dedus-o prin raționament: cum să se spună că cineva, chiar Cineva, a înviat din morți, s-a ridicat din pământ la cer?! Și, în corolar, cum să se spună o aberație de tipul „Precum pe pământ așa și în ceruri”?

Revenind la Aristotel, ai zice că acesta a scris *Kategoriile* pentru omul de tip latin mai degrabă, aceste apăsări cu raționament se potrivesc mai bine omului

apăsat, „umil”... Și poate că așa este, filosoful lui Alexandru cel Mare va fi scris aceste „kate” ale lui ca pe un manual de ținere sub ascultare, cu raționament, a popoarelor cucerite...

Dar, repet, asta găsesc ca literatură în scrierea, și numai în scrierea ca text grecesc, a *Kategoriilor* aristoteliciene. Pentru un consumator de literatură opera poate fi judecată și ca un nesfârșit joc de cuvinte și expresii de limbă prin aranjarea geometrică a sensurilor mișcării în jurul termenilor ficși, a verbelor pe lângă substantive. În fond, asta este creația interioară a discursului: cum organizezi cuvintele în calupuri de cuvinte, cum găsești și definești *spusele*, pe acel *legetai* – și aici Aristotel este impecabil, corect până în vârful unghiilor, ce zice el că se spune – se spune cu adevărat, pășește din adevăr în adevăr, vine în agora cu sufletul în palmă astfel că nu-l poți suspecta de viclenii pentru că se lasă controlat, verificat la orice pas.

2. Realitate și mit

Cuvântul nostru, al europenilor, *realitate*, nu vine din latină, nu există *realitas*, *realitatis* în latina antică, așa cum există *civitas*, *civitatis*, *mobilitas*, *mobilitatis* etc. – ci este o creație de ev mediu datorată... tot lui Aristotel. Dorind să traducă din greacă în latină *Kategoriile*, filosoful scoțian Duns Scotus (1266–1308), găsește echivalentul *res*, *rei* pentru *lucru*, *obiect* (to on) din greacă, dar trebuie să țină seamă de sistemul lui Aristotel, pentru care *ceva* înseamnă două lucruri în același timp: una e paharul (cupă, cană, recipient în general) – și alta este din ce e făcut acest pahar, ce formă are, la ce e bun etc. „Categoriile” încep chiar așa: Omonyma legetai...” (Omonimele sunt numite...). Ca să păstreze consecvența în comentarii, Duns Scotus vorbește de *res* (lucru) și *res aliter* (celălalt lucru, celălalt sens), apoi face substantivul *realitas* – cu sensul și intenția de a păstra omonimia lui Aristotel. De aici – *realitate*, cel mai frecvent cuvânt al comunicării (presă, televiziune, radio etc.) la ora de față. Categorical, sensul se păstrează: una este ce se petrece în stradă, de pildă – și alta este ce se vede filmat (ori descris, povestit etc.), despre ce se petrece în stradă. Dar în simțul comun lucrurile se confundă cu sistem: nu se mai resimte/înțelege *aliter*, *celălalt*, *altul*, în cuvânt. La ce se aplică *legetai*, adică *despre ce se vorbește?* Despre pahar – sau despre forma, mărimea, materia lui?

Ar fi, aici, ceva asemănător cu teoria lui Heidegger despre Gegenstein, detectabil în latinescul obiect: o piedică (Gegen = împotriva: ob, vezi ob-stacol), un „împotriva” se pune în calea spre lucru; dar eu nu pornesc (și, deci, nu ajung) de la (la) Heidegger, ci strict filologic, de la comentarii lui Aristotel și traducătorii lui în limba latină.

Lucrurile nu se descâlcesc și pentru că *realitate*, ca termen, nu are o alternativă, nu poți spune realitate rotundă, adâncă, de oameni, de copaci etc. Non *legetai*, nu se spune; deci: nu există, pentru că noi putem gândi numai asupra lui *legetai*. Dacă zicem, totuși, realitate parțială, sau dintr-un punct de vedere (mizerabilist, entuziast etc.), tot nu rezolvăm aristotelician problema, pentru că e tot realitate, adică tot nu este altceva, nu-l presupune pe celălalt, pe *aliter*. Astfel că Aristotel dă o lecție latinității, de fapt, prin traducerea lui în latinește, adică o privează de cealaltă realitate, *de celălalt al lui altul*, o pune în relație, *pros ti*, cu toate fațetele posibile. Altfel zis: ce este, de fapt, *realitatea*?

Răspunsul vine, oarecum, de la sine – în sensul culturii grecești: *realitatea este mit*.

Modernizarea mitului este un fenomen care se manifestă permanent în literatură, implicând o filosofie a imaginii, a limbajului și a comunicării. Dacă pornim de la origini putem înțelege mai bine manifestările acestui fenomen. Astfel, prima ocurență a cuvântului *mit* se găsește în verbul „mythesasthai”, infinitiv perfect pasiv de la „mytheomai”, derivat din „mythos”, în Homer, *Iliada*, I, 74, în cuvântul profetului Calhas către Ahile: „O, Ahile, îmi ceri, tu, joaca lui Zeus, povestea / Despre mânia lui Phoebus Apolo Arcașul...”. *Mythesasthai*, pe care-l traducem „să fie povestit / prin mine”, înseamnă și *legetai*, „se spune”, „se vorbește”, și ne trimite la incipitul basmului: „dacă n-ar fi, nu s-ar povesti”, cu sensul „(tot) ce se povestește este”. Realitatea este mai degrabă ceea ce se povestește decât ceea ce se spune, pentru că spusa zboară din om în om, este (o) vorbă, pe când povestea este o coerență de vorbe, aparține unui autor, profet în cazul dat.

Reamintim contextul: mâniat că Agamemnon l-a necinstit pe preotul Hryses, zeul Apollo aduce în armata aheiană ciurma iar Ahile cheamă poporul la sfat ca să dezbătă și să găsească împreună remediul. El îi cere lui Calhas să explice de ce este mâniat zeul. Pasajul reprezintă, așadar, o recapitulare: după ce faptele au fost narate pe larg, acum Calhas este pus să le repete sintetic. De fapt, toată lumea știe de ce este supărat Apollo, „se spune” de ce, „se vorbește” – dar lucrul trebuie rostit coerent și autorizat, de către un profet care este și interpretul între zei și oameni. Acesta folosește, pentru explicația pe care o va da, termenul derivat din *mythos*. El va povesti – iar povestea sa va reprezenta cauza. În acest sens, *mitul* este povestea unei cauze, a unui „de ce”; mai mult chiar: a unei cauze ce se atinge de zei, de sacru în general. De ce plouă, de ce ninge, de ce fulgeră, de ce se cutremură pământul: toate acestea sunt mituri, adică întâmplări adevărate, palpabile, le vedem, le auzim, le simțim – explicate cauzal prin apelul la o stare anumită a zeului: e supărat, furios, jignit, nemulțumit de jertfele aduse, nu ascultă ruga sau nu o înțelege etc. Lumea cauzelor este extrem de variată, pare infinită; în orice caz, se regenerează continuu de vreme ce oricine (de un profet este vorba în primul rând, deci orice mare profet)

poate spune altceva, poate indica altă cauză. Pe de altă parte, oricare dintre muritori poate fi cauza mâniei unui zeu sau a nemulțumirii în legătură cu jertfa etc. Este vorba de o țesătură destul de deasă de cauze și efecte. Cauza generală este una – iar cauzele mărunte sunt alta; la modul general zeul poate fi mâniat de o insultă – dar în particular insulta poate avea diferite naturi și poate fi adusă de diferiți muritori. Cauza generală este mitul ca explicare totală, mitul dominant; cauzele particulare trebuie, însă, să-și găsească și ele o umbrelă de protecție în mit. Se poate vorbi, astfel, de „*mitem*”, după modelul „*fonem*”, „*morfem*”, „*lexem*” „*estem*”. Niciunul dintre aceste cuvinte-model nu există în limba greacă, dar au fost create pentru a indica unitățile minimale. Din gr. *fone*, *es* (sunet) s-a format, cu sufixul tot grecesc *-ma*, *fone-ma*, devenit *fonem*: „unitate lingvistică minimală, care are capacitatea de a distinge semnificații lexicale sau gramaticale”¹. La fel, din greacă *morfe*, *-es*, „formă”, s-a format „*morfe-ma*”, devenit „*morfem*”: „unitatea lingvistică minimală, având calitatea de semn, deci cea mai mică unitate lingvistică dotată cu sens”². Termenul „*estem*”, devenit astăzi de uz comun, a fost introdus în estetica limbii de Dimitrie Caracostea ca „unitate minimală de sens estetic”³.

Literaturile moderne folosesc mai degrabă *mitemele* decât *miturile*, adică fragmentele de mit, rezumatele miturilor, unități cu sens extrase din mit ori din care se poate reconstitui mitul (un mit cunoscut, sau unul nou, desigur, inventat de autor, dar coerent în părțile lui componente). În acest sens se poate investiga o operă ca cea a lui I.L. Caragiale: nu mituri complete, reverberate, vom găsi în ea – ci asemenea *miteme* care fac aluzie la mit. Iar prin *miteme*, mitul dominant poate fi încontinuu interpretat, modernizat – adică adus la zi în contemporaneitatea semantică a celui care interpretează.

Dacă și realitatea se fragmentează, dacă și mitul se fragmentează, și dacă în fragmente se poate citi întregul pentru că subzistă în ele întregul – deducem că domeniile sunt congruente, și anume congruente categorial, dincolo de timp și spațiu. Acest lucru ne permite, teoretic, să interpretăm latențele culturale ca generice, nu (numai) ca specifice. Miturile și *mitemele* unei culturi, realitățile și realitățile ei – sunt ale acelei culturi, dar, în același timp, ale culturii omenești în genere.

Libertatea de a aborda aceste teme mi-am luat-o în mai multe „trepte”, iar apoi s-a consolidat într-un timp lung, după tatonări prudente. Trebuie să amintesc, aici, câteva dintre datoriile permanente, în chip de „decont” – desigur, mereu parțial, lăsând dobânda să crească, potențial spre alte dospiri...

¹ Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan: „Dicționar general de științe. Științe ale limbii. Ed. Științifică, 1997, p. 204, s.v.

² Idem, p. 308.

³ D. Caracostea: „Expresivitatea limbii române”, București, 1942, p. 32.

De la *Ontologiile arhaice în actualitate*, cartea lui Vasile Tonoiu din 1989, am primit confirmarea că antichitățile pot fi înțelese ca prezențe, de la *Virgulele* lui Dumitru Radu Popescu, din 1978, mi-a rămas pasiunea de a urmări punctuația într-un text, iar Cornel Mihai Ionescu m-a învățat, la cursuri și apoi prin cărțile sale, să merg mereu până la capăt în interpretare, chiar dacă nu știu capătul. Profesorul Florea Fugariu mi-a pus în brațe citatul din Lucretius: „*Et, si non poterit ratio dissolvere causam, (...) Tamen praestat rationis egentem Reddere mendose causas cuiusque figurae*”⁴ obligându-mă să-l accept ca deviză pentru studii, în tinerețe, și minunându-se, la bătrânețe, că încă-l mai păstrez.

Imboldul de azi, de a aduna și completa studii ca acestea, mi-l dă Alexandru Surdu cu inepuizabila, contagioasă energie creatoare a sa – și cu un suflet care ne cuprinde pe toți câți îi suntem alături.

În fond, a te simți dator înseamnă a exista – inversul, adică omul fără datorii, la drept vorbind fiind prea puțin folositor. Pășesc, așadar, înainte, cu speranța că aduc un oarecare folos bunului cititor al acestei cărți.

⁴ Lucr., IV, 495 sqq. (trad. *grosso modo*: „Și, dacă nu va putea mintea ta să ajungă la cauza primă, totuși, ea, mintea /rațiunea/, să aibă în vedere, cât de înșelător i s-ar părea, să descrie chiar aproximativ cauza fiecărui amănunt”).

